

pedig Kraszner, a kávéház tulajdonosa. „Attila makacszkodott, és kudarcát idegen kávéháznak akarta kiköszörülni. Onnan szépszerével kitessékelték. Más változat szerint enyhébb fajta botrány keretében kivezették. Ezzel végződött a nagy költő üzletemberi kiruccanása.”¹¹

BÁLINT GÁBOR

A borítólapok sorsa könyvtárainkban. „Kedves vonása a magyar könyvkötőnek a borítéklapok iránt való ellenszenv. Első, legfontosabb dolga, hogy letépje, összegyűrje, eldobja. Akár művészi kiállítású a boríték, akármilyen szép, az neki mindegy. »Hiszen csak boríték az kérem; nem érdemes azt – a könyvvel együtt bekötöni!«, meg hogy: »hiszen kérem, belül is megvan a cím nyomtatva!«”¹¹

Ezek a szavak kerek kilencven évvel ezelőtt hangzottak el, s tartalmuk többszörösen is fájdalmas. Egyrészt, mert a megjelenést követő évtizedekre is érvényes, másrészt pedig azért, mert a könyveken kívül a hetilapokat és folyóiratokat is sújtották. Tapasztalatunk szerint a könyvkötői gyakorlat ez utóbbiakban, a periodikumok borítékainak az eldobása terén okozott pótolhatatlan veszteségeket. Hiszen a hetilapok és folyóiratok borítékjai nemcsak egyszerűen megismélték a kiadvány címét, hanem azon kívül számtalan olyan információt is tartalmaztak, melyeket azok nem ismételték meg belsejükben.

Az elmúlt években végzett bibliográfusi munka tapasztalataira hivatkozva állítjuk, hogy a könyvtárainkban őrzött periodikumok közel kilencven százalékának sikerült ilyen módon a hozzájuk szervesen hozzátartozó borítólapjait „leválasztani” és megsemmisíteni.

Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy ennek következtében könyvtáraink valójában véve csonka példányokat, évfolyamokat tudtak csak megőrizni, s így az olvasók csupán hiányos dokumentumokat vehetnek kézbe. Az alábbi, figyelemfelkeltő írásunkban a periodikumoknak erre az elveszett, megsemmisített részeire szeretnénk felhívni a figyelmet – azoknak épségben megmaradt szórványszámoknak a példája nyomán, amelyeket gyűjteményeink esetlegesen megőriztek; és természetesen a lapoknak azon úgynevezett másodlagos közleményei híradásai alapján, amelyek a borítólapok leírásaira, változásaira vonatkoznak.

Kutatói túlbuzgalom lenne e négy oldalas „papírfecnik” siratása? Egyfajta szakmai ártalom, amely felesleges indulattal hiányolja a lapok „teljességét”? – Nem hisszük. Mert igaz ugyan, hogy a borítólap hordozta címeiket a belső címlapok is megisméltik (nemcsak a könyveken hanem az időszaki kiadványokon is), s az sem vitás, hogy e borítólapok egyben védtek a kiadványok belső részét, tehát másodlagos feladatot is elláttak. Ám mindennél fontosabb, hogy olyan ismereteket, adatokat is közöltek, amelyek lényegesek voltak. Tartalomjegyzékeket közöltek, a szerkesztők neveit, a kiadás helyét, címét, a megjelenés időpontját, a füzetek számozását stb. E tekintetben átvették a napilapok fejléceinek a szerepét is, amelynek információi a lap belsejében legtöbbször nem ismétlődtek meg. Továbbá szerkesztői üzeneteket közvetítettek, sokszor hirdetések is (amelyek elemzése például nem érértelen következtetésekre indít); néha még vasúti menetrendeket is, amelyek időnként pótolhatatlan fogódzókat kínálnak. Arról nem is szólva, hogy e borítólapok idővel rajzos formában is utaltak a lapok belső tartalmára, s így esztétikailag is értéket képviselnek. Ha úgy tetszik: az alkalmazott grafika olyan – elveszett – tartományát testesítik meg, amely nélkül csonka művészettörténetünk.

Néhány esetben viszont az irodalomtörténet pótolhatatlan szövegforrásai válnak e lapok. Gondoljunk a *Pesti Divatlap* 1844-es évfolyamára, amelynek borítóin Petőfi Sándor szerkesztői

¹¹ TERSÁNSZKY: *i. m.*

¹ SZEMERE Leóna: *Könyvekről és egyebekről.* = Pesti Napló 1910. jan. 30. 37.

üzenetei olvashatók, vagy a *Szépirodalmi Figyelő* (1860–1862), majd utóda a *Koszorú* (1863–1865) évfolyamaira, amelyek borítólapjai Arany János szövegeit őrzik. Mindkét lap e „járulékos” vonatkozásaira csak nemrég figyeltek fel irodalomtörténészeink, s az esetlegesen fennmaradt kötetlen lappéldányok borítóiból szedeggették össze e becses üzeneteket (amelyeknek mellesleg időnként szélesebb, esztétikai vonatkozásai is vannak).²

Végül ne hagyjuk ki a kérdés két anekdotikus vonatkozását sem, amelyek arról tanúskodnak, hogy a lapok egykori olvasói milyen figyelmesen vették szemügyre a könyvkötők által azok érdektelennek tartott részeit. Az egyik történet arról szól, hogy a Vajda János szerkesztette *Nővilág* – más lapokhoz hasonlóan – hirdetések is közölt hátsó borítólapjain. Ám egyszer, a szerkesztő távolléte alatt – tapasztalatlan helyettese valamely emberbarát „titkos betegségek” (azaz a vérhaj) elleni hirdetését nyomatta az említett helyre. A hatás döbbenetes volt: a prüd előfizetők kétharmada küldte vissza, illetve mondta le Vajda amúgy sem nagy üzletnek számító kiadványát.³

A másik példa századunk közepéről való. A haladó gondolkodásáról ismert Czákó Ambró a húszas évek közepén Kanadába emigrált, majd egy évtized múlva megindította *Tárogató* című havi folyóiratát – „a kanadai magyarok okulására és szórakoztatására” (alcím). A címlapon természetesen megjelent a Tengerentúlra szakadtak nosztalgiáit megelevenítő kuruc tárogatózó alakja (Finta Sándor rajza), amely azonban nem keltett osztatlan elismerést. A folyóirat egyik olvasója levelet írt a szerkesztőnek, azzal, hogy nem találja a rajzon a kuruc vitézhez szervesen hozzátartozó sarkantyúkat. A vita a lap nyilvánossága előtt zajlott, s Finta a művész öntudatával védte meg álláspontját, amely szerint a lényeg nem a részletekben van, hanem abban, hogy a rajz a jelenség lényegét fejezze ki a művészet „élő erejével”. S a címlaprajz ennek maradéktalanul eleget is tett.⁴

Dolgozatunkban – a már jelzett körülmények miatt – nem vállalkozhatunk a magyar borítólapok történeti fejlődésének teljességre törő rajzolására. A hézagosan fennmaradt emlékek áttekintéséből viszont egyértelmű, hogy a borítólapok már folyóiratirodalmunk kezdeteiben megjelentek: ám ekkor még külsejük, jellegük meglehetősen egyszerűnek mondható. A *Magyar Museum* (1788–1789), a *Felső-Magyarországi Minerva* (1825–1836) vagy akár az *Életképek* (1844–1848) borítólapjai csak a címek megjelenítésére vállalkoztak. Látványukat legfeljebb néhány nyomdai/grafikai díszítőelem gazdagította. A szerkesztői üzenetek, a levelezés, a vidéki hírek csak a reformkorban jelentek meg rajtuk. Így például az *Életképek* teljességre törő tartalmi áttekintését már csak a borítólapokkal együtt tudjuk elképzelni, hiszen közleményeinek egy része a borítólapokon folytatódott, illetve fejeződött be.

A figurális díszek, ismereteink szerint, először a címlapokon jelentek meg, így például Kármán József *Uránia* (1794–1795) című folyóiratában, amely a Parnasszus, a múzsák és Pallasz Athéné jelképeivel: ligetes tájjal, fáklával, borostyánnal, bagollyal, fuvolával jelezte tartalmának költőitudoományos jellegét. A rajzok és a kisebb motívumok ezt követően a reformkor elején jelentek meg a hetilapok féléves köteteinek borítólapjain. Az elsők között a *Pesti Divatlap* 1844-es két évnegyedének utólag nyomtatott lapjain – a budapesti Dunapart, a Lánchíd, illetve Nemzeti Múzeum képével és a művészetek: a színház, a festészet, a zene- és a tánc indázó virágdíszbe foglalt szignettjeivel.

Az egyes számok borítólapjai rajzos díszítése csak a forradalom utáni évtizedek során jelenik meg, bár – mint jeleztük – ezekről túlnyomórészt csak másodlagos forrásokból van tudomásunk. Egy visszaemlékezésből például megtudjuk, hogy a *Vasárnapi Ujság* (1854–1921) címképének a

² Petőfi szerkesztői üzeneteit FEKETE Sándor dolgozta fel, *Petőfi a segédszerkesztő* (1958) című kötetében. Arany János üzeneteivel KOVÁCS Sándor Iván foglalkozott: *Az Arany-folyóiratok és feltárásuk további lehetőségei*. = Irodalomismeret 1992. máj., 1. sz. 38–43.

³ *Lapszemle*. = *Figyelő* 1874. máj. 17. 237.

⁴ *Vita a Tárogató címlapjáról*. = *Tárogató* (Winnipeg, Toronto) 1941. dec. 6. sz. 7–8.

kialakításában kezdetben Lotz Károly, majd utóbb Greguss János is részt vett.⁵ Egy másik cikk arról tudósít, hogy az *Ország-Világ* (1879–1938) szerkesztősége arra törekedett, hogy a lapot művészileg igényes borítólappal lássa el. Törekvései gyakorlatias momentumokat is tartalmaztak. A kialakított borítókat kétféle színben nyomatta, hogy ilyen módon hívja fel a figyelmet a jutalomképeket is tartalmazó füzetekre.⁶

Külön öröm, ha a kutató kezébe olyan sorozat példányai kerülnek, amelyek megőrizték az eredeti borítólappjaikat, s nemcsak egy vagy két füzet esetében, hanem teljes évfolyamokon keresztül, amelyek során a borítók időnként megváltoznak, követve a közizlés módosulásait. Ilyen ritka cím a *Képes Folyóirat* (1887–1910), a *Vasárnapi Ujság* füzetes kiadásának egy példánya, amely évtizedeket átívelve szemlélteti a fenti változásokat. Megindulásakor borítója még reneszánsz díszítő motívumokkal zsúfolt keretben jelent meg – megjelenítve egyben Hungária, illetve a tudomány és a művészet női alakjait: a hozzájuk tartozó rekvizitumokkal: földgömbbel, lanttal, ecsettel, palettával, írószerszámmal és színészi maszkkal. A kilencvenes években e rajzot (Dörre Tivadar alkotását) felváltják a fotók. Minden egyes szám élére más és más felvétel reprodukciója kerül. – Majd a századvég ismét vált; megjelenik a színes grafika, a füzetek élén ismét állandó rajz: vörös színű lepelbe öltözött és könyvet tartó, ábrándos női alak jegyzi a lapot. Ezt követően már a szín dominál a borítókon: 1901-ben a festészet és irodalom nemtőinek preraffaelita szellemű grafikája. 1905-ben már egy biedermeier stílusba megjelenített hölgygel szembesülünk – csokorral és a *Képes Folyóirattal* a kezében. Négy évvel később viszont már az impresszionista technika kerül előtérbe: a borítón egy lámpafényben pihenő (és a folyóiratot olvasó) családot láthatunk – háttérben a parlament és a Dunapart villódzó fényeivel. A *Képes Folyóirat* borítólappjainak változásait a klasszikus díszítőmunkától a fotón át az egyszerűbb, de színes technikáig – akár mércének is tekinthetjük. Ezzel a fejlődésvonallal találkozunk a többi lapokon is, mint például az *Új Idők* (1895–1949), vagy a *Tolnai Világlapja* (1901–1944) évfolyamain. Az *Új Idők* igényes szerkesztősége például induláskor Zichy Mihályhoz fordult (Szentpétervárra) azzal a kéréssel, hogy megtervezze állandó borítólapját.⁷ A mester tapintatosan elhárította a megkeresést, ám a megoldás nem sokáig váratott magára. Az igényről Justh Zsigmond angol barátja Rupert Bunny is tudomást szerzett – s hosszabb magyarországi tartózkodása során önként elvállalta megrajzolását.⁸ Könnyed és tetszetős, a nemzetközi gyakorlathoz is igazodó munkája olyan sikert aratott, hogy a szerkesztőség a századfordulót követően továbbra is egy „idegent”, az angol Walter Crane-t kérte fel a hetilap új címlapjának az elkészítésére.⁹ Talán nem felesleges megemlítenünk, hogy utóbb az *Új Idők* is haladt a korrallal, és rajzos címlapjain megjelentek a fotók. A *Tolnai Világlapja* kezdetben változó borítólappal jelent meg a piacon. Szerkesztője azonban már 1905-ben az állandó címkép – és annak a magyar jelleget hangsúlyozó megformálása – mellett döntött. A lapot 1905. december 3-tól Verő László szobrászművész Hungária alakja díszítette.¹⁰ A tízes években ismét váltott a mozgékony szellemű Tolnai Simon: ő is áttért a színes technikára. Sőt 1913–1914-ben a borítólappra – külön felragasztva – felvitte a művészettörténet neves alkotásait; oly módon azonban, hogy onnan le is lehetett venni és bekeretezni.¹¹ (Mielőtt azonban meghatódnánk e közművelődési gesztustól, vegyük figyelembe, hogy ezekért a képekért a kiadónak nem kellett honoráriumot fizetni!)

⁵ *Czímképünkről.* = Vasárnapi Ujság 1876. jan. 2. 1. sz. 11.

⁶ VIRÁGH Géza, B.: *A mi jubileumunk.* = Ország-Világ. Jubiláris almanach. 1905. 1–11.

⁷ *Szerkesztőségünk üzenetei.* = Új Idők 1897. ápr. 18. 380.

⁸ *Új köntösben.* = Új Idők 1898. ápr. 10. 15. sz. 333.

⁹ *Walter Crane.* = Ujság (Kolozsvár) 1915. ápr. 6. 8–9.

¹⁰ *Új címlapunk.* = Tolnai Világlapja 1905. dec. 3. 49. sz. 1919.

¹¹ *Színes képeink.* = Tolnai Világlapja 1913. dec. 7. 1–2.

XIV. ÉVFOLYAM

20. FÜZET.

KÉPES FOLYÓIRAT

Szerkeszti

NAGY MIKLÓS

*

BUDAPEST, FRANKLIN-TÁRSULAT

Ára 60 fillér.

TARTALOM.

SZÖVEG.

A trückerkés házassága	433
A pechotesti kastély	436
A kónopisti kastély	437
Két Chotek	438
Álmok a Csobányi ú. Diószegi Móról	439
Peking és vidéke az <i>Cholinsky Jenő</i>	441
Az európaiak Kínájában. <i>Iris Cholinsky Jenő</i>	445
Képek Kínából	452
Storadalmi hírek Kínában. <i>Hektothark</i> új művéből	455
Nagy Ferencz, az új kereskedelemügyi államtitkár	456
Benedek Ferencz	459
Egyvölgy	460
Vásárolt szivek. Híreség. <i>Iris Moloty Mária</i>	461

Cougourdan Márins, a „Boldogsasszony” hajó kapitányának utazásai és kalandjai. <i>Iris Montan Jenő</i> (Merinos). — Francziából fordította Sárogy Bela	473
A karabályosok kornétása. Rajz a kurucz-világból. <i>Iris Langarth Géza</i>	482
A magyar nyomdászok üdvözlő irata	485
A magyar történeti emlékek a párisi világkiállításon. Dr. <i>Szendri János</i> tól	488
Magyar vadászati kiállítás Párisban	491
Irodalom és művészet	495
Sakkjáték	496

RAJZOK.

A budapesti könyv- és könyvnyomda-üzemlők egyesületének Mautz városához utazási útvonaljárata a Gutenberg-ünnepély alkalmából. <i>Iris Moloty Mária</i> (Moloty)	434
Cholok Zsófia grófnő	434
Ferencz Ferdinánd főherceg	435
Naichlstadt	436
A kónopisti kastély	437
A trückerkés neje serdült leány korában barátinói háza	439
Népek Kínájából:	
A követészek utazása Pekingben	441
Vendégül látog Pekingben; a követészek utazásában	442
Husztal a követészek utazásából. Pekingben	442
A követészek utazása Pekingben. (Törvényszék)	443
A kínai nyaralásokról. — A kínai császár, Kínai császár után. — Tá-Huang-Cang, Kínai fénykép után	444
A nagy harang torony Pekingben. — Peking kapuja	445
A pekingi császári palota feljárata. — Peking térképe Budapesti térképével összehasonlítva	446
Utazás Pekingbe a vasút kiépítése előtt. <i>Cholinsky Jenő</i> felvétele	447
A vízszáz-tarom díszkapuja Pekingben. <i>Sitcszei H.</i> felvétele	448
A pekingi őrszervatórium	449
A pekingi őrszervatóriumról	450
Peking és Tien-szan vidékének térképe	451
Mascaronius apéca a Kínában meggyilkolt német leány	452
Tien-szan mulató-terete az európai városrészen	454
Híres Tien-szan kínai városrészen	455

Nagy Ferencz, az új kereskedelemügyi államtitkár. <i>Koltz</i> utadai fényképe után	457
Benedek Ferencz	459
<i>Mária</i> tól <i>Dobó</i> „Vásárolt szivek” című rajzgyűjteményét rajz <i>Gabó</i> Lajosól	462-471
<i>Montan Jenő</i> „Cougourdan Márins” című utazásának hex ót kép	482
Magyar történeti emlékek a párisi világkiállításon: A titkosági szoba a magyar szomszédok az egyzini kincsek gyűjteményével. — XVII. századbeli domterő hűvös az esztergomi kincstáról. — XVII. századbeli pünkösti híres kalap	486
A huszárságra vonatkozó emléktárgyak. — Dicsőnyersek és fegyverek. — Dicsőnyersek a XVII. századbeli. — Elefantcsont nyereg a XV. századbeli. — Szeglek, kupa, billicomok és ezüst tálcák az erdélyi teremben a XVI. és XVII. századbeli	487
A görög-keleti egyházak kincsei a pekingi szobában. — Az erdélyi szász erdélyi kincstár	488
Egyházi szerek a XV-XVII. századbeli. — Szomszédok erdélyi helyek és szeglek a XVI. és XVII. századbeli	489
Erdélyi zománcos ötvösöndvek. — Fegyveresportozni a huszártéremben. — XVI. századbeli dísz löszerszám a lovagteremben. — Páris és őrszolgárok a XVI. és XVII. századbeli	490
Sisakdísz és ezüstpáris a XV. századbeli	491
Magyar vadászati kiállítás a párisi világkiállításon:	
A szarvas és darvak csoportja. — Ágasszék	492
Óriás medve. Híreség a nádása egy ózák ellen. — Vadkan viaskodása farkasokkal	493
Képtalányok	496

Közleményeink utánnyomása ellen tiltakozunk.

☛ A „Képes Folyóirat” előfizetői a „Politikai Újdonságok” című politikai és gazdasági heti lapot a „Világkrónika” című képes heti közlönyvel együtt félévre 4 korona kedvezményes áron, csupán a „Világkrónika” című képes heti közlönyt pedig félévre 1 korona 60 fillérért rendelhetik meg.

Legolcsóbb újság a magyar nép számára a „Képes Néplap”, megjelen minden vasárnap egy tven, mulattató és tanulságos tartalommal, s a hazai és külföldi politikát tárgyoló rendes rovattal. Előfizetési ára egész évre 4 korona 80 fillér, félévre 2 korona 40 fillér, negyedévre 1 korona 40 fillér. — Az előfizetések a „Képes Néplap” leadó-hivatálához Budapest, Egyetem-utca 4. szám küldendők. — A gyűjtőknek egyszerre beküldött hat előfizető után ingyen példány jár.

XVIII. ÉVFOLYAM.

Főmunkatárs Mikszáth Kálmán.

24. FÜZET.

KÉPES FOLYÓIRAT

SZERKESZTI
NAGY MIKLÓS

BUDAPEST

FRANKLIN TARSULAT

Ara 60 fillér.

TARTALOM.

SZÖVEG.

Begénytár:	V. Murad szultán	779
Keller Helén siket-néma-vak leány onleírása. Igaz történet. Az Amerikában megjelent angol eredetűből fordította dr. Bona György	A legelső magyar sztrájk	780
753	Madarász Viktor. Szeme Tamástól	782
Keller Helén újabb vizsgálja	Myra. Bertha Sándortól	784
756	Tátrai perspektívák. Ista István Ernő	790
Hegyek között. Alakok és esetek. Ista István Lajos	Tátrafüredi képek	793
756	A Sárrét. Dr. Kádár Jenőtől	798
A bolygó. Közlemény Josth Balmától	Az országos tanszermuzeum	800
759	Iparművészeti kiállítás Miskolcra	804
Temetőben. Közlemény Farkas Imrétől	A veszprémi kiállítás	808
759	Kitömött mammut	808
Mese a gyémántról. Jónatan Mária Barczina költőnője. Spangyóbból fordította Farkas Emil	Harczteri képek	810
759	Az Erzsébet-szanatórium egy éve. Szonogy Imajtól	812
Szövetkezeti világ Budapesten. Németh Józseftől	A Szent János-bogár mint iparcikk	813
760	Irodalom és művészet	815
A nemzetközi szövetkezeti kongresszus	Szerkesztői üzenetek	815
763	Egyveleg	815
A nemzetközi szövetkezeti kongresszus kiállítása Budapesten	Sakkjáték	816
768		
Baráth Ferenc		
771		
Az István főhercegnek nekrológja. Mikszáth Kálmántól		
774		
Janiczár Sándor		
779		

RAJZOK.

Rákóczi az ónodi országgyűlésen. Madarász Viktor festmény. (Melléklet)	Zach Felhőző	787
786	Myra	789
Keller Helén Homeros szobra előtt	Képek Tátrafüredről:	
761	Boska a „Balogyi Dózsa-ét-ud.” a kaputaki szálló	
A magyar szövetkezeti ügy vezetérférei	korában. Pápai M. amatőr festője. — A veszprémi	
761	trónörökös gyermekével. — Budapesti főhercegné	
Képek a nemzetközi szövetkezeti kiállításból	szobrával az alsó-átráfúrdai telepítésbe megy.	
(6 kép. J. J. Gyula festmény)	Bonyi Károly sinator felvétele	793
764—767	A veszprémi kórház és gyermekai Tátrafüreden (4 kép).	
A magyar gazdák vásárocsarnok-ellenőri szövetkeze-	Berger Jenő amatőr festőjele szent. —	794—795
tek helyiségei a központi vásárocsarnokban	Gyermeknőcsapatok Tátrafüreden. Kész István főhercege	
(4 kép)	Magyar kőművek zaccsára Tátrafüreden. Berger Jenő	
769—770	amateur festőjele	797
Baráth Ferenc	Képek az országos tanszermuzeumból (6 kép) 801—803	
773	Képek a miskolci iparművészeti kiállításból (6 kép).	
Az István főherceg-szálló épülete. J. J. Gyula	Boska Hugó festőjele után	805—806
festménye	A veszprémi kiállításból: A balatoni halászlé kész-	
773	ítéskészítők paviljonja. — A kiállítás tájkép. Kész	
Mikszáth Kálmán szökője az István főhercege-	Gyula festőjele	807
szálló Mikszáth-szobájában. A 90-es évek elején	A rekonstruált mammutcentráz előlőli képe	808
81. v. J. J. Gyula festménye	A rekonstruált mammutcentráz előlőli képe.	
776	Kitömött mammut a szentgyörgyvári akadémia	
Mirkovszky Géza falfestményei Mikszáth művei-	Allattani művészetek	809
ből vett alakokkal az István főherceg-szálló	Kurapatkin táborunk tátrafüred felépítése Liaojangban	
Mikszáth-szobájában (2 kép.) J. J. Gyula fest-	Ojama japán táborunk szentgyörgy után. — Esőben	
ménye	menetelő japán csapatok Mandzsuriában	811
774	Keptalányok	816
Janiczár Sándor. Híres festőjele után		
779		
V. Murad szultán		
786		
Madarász Viktor. Szeme Tamástól		
783		
Madarász Viktor. Belsője 1904. évi festménye		
784		
Madarász Viktor műveinek a Nemzeti Szalonban		
levő kiállításából:		
Hunyadi László a ravatalon. — Zrínyi és Prágerján		
a fegyverben		
785		

Közleményeink nyilvánosán ellen tiltakozunk.

A „Képes Folyóirat” nagy negyedrért alkalhan, félhavi füzetekben jelenik meg gazdag szépirodalmi és ismeretterjesztő tartalommal évenként több mint száznyolcvan íven, s több mint ezer képpel, és minden füzethez külön képmelléklettel.

A Képes Folyóirat fizetési előfizetés útján is megrendelhető és pedig:

egész évre (24 füzet) 14 korona 40 fillér | harmad évre (8 füzet) 4 korona 80 fillér
fél évre (12 füzet) 7 korona 20 fillér | negyed évre (6 füzet) 3 korona 60 fillér

A „Képes Folyóirat” előfizetői a „Politikai Újdonságok” című politikai és gazdasági hetilap, melyhez mellékletül a „Világkronika” című képes hetilap járul, félévre 4 korona kedvezményes áron, csupán a „Világkronika” képes hetilap közlőjét pedig félévre 1 korona 60 fillérről rendelhetik meg. A megrendelések a Franklin-Társulat kiadóhivatalához Budapest, IV., Egyetem-utca 4. sz. küldendők.

Szerkesztőség: IV., Kaplony-utca 9. * Kiadóhivatal: IV., Egyetem-utca 4.

A borítólapp változásaiával kapcsolatos az a körülmény is, hogy egyes lapok idővel beszámozták azokat, s ezt követően már nem lehetett őket eldobálni a köteteseti munkák során. E változás következtében – amely azonban távolról sem tekinthető általánosnak – számos cím maradt ránk a maga teljességében. S e címek között érdemes megörökítenünk néhány kuriózumot. Az *Üstökös* című élclap (1858–1918) 1865-ben Jókai Mór humoros tárcaportréinak sorozatával tette izgalmassá közlésrendjét, amelyet Jankó János rajzai kísértek. 1880-tól az új szerkesztők felelevenítették ezt a hagyományt s a felnagyított portrékat 1882-től a címlapokra emelték ki. Így az 1883–1885-ös, majd az 1892-es és 1898-as évfolyamok címlapsorozata hangulatos galériában örökítette meg a kor szellemi elitjét – Linek Lajos, Jantyik Mátyás és Fischer Lipót rajzaiban. Utóbb az *Üstökös* borítólapjainak konkurenciája is akadt: Kiss József *A Hét* című hetilapja 1890–1924 között is átvette az *Üstökös* gyakorlatát; borítóit így akár a századforduló hírességeinek albumaként is felfoghatók.

A borítólapp átváltozásainak tanulságos és élvezetes példáját kínálja a már korábban említett Czako Ambró lapja, a *Független Szemle* (1921–1923), amely az egyetlen szabadgondolkodó fórum volt a maga idejében, s érthető módon irritálta a keresztény kurzust.¹² A folyóirat első számait még a kalapács, a búzakéve és a toll díszítette, az emberi munka szelíd jelképeiként. Ám a harmadik számon már új rajzot találunk, Leidenfrost Sándor munkáját, amely egy égbe tekintő sast ábrázol. A változás tudatos, mert – mint az a borítólapp verzójának magyarázatában olvasható, a szerkesztés továbbra is meghatározó értéknek tartja a munkát, ám az adott történelmi helyzetben fontosabbnak gondolta, hogy „a szabadságot és a függetlenséget jelképező” sas kerüljön a kiadvány élére. E törekvésnek és a melléje sorakozó közleményeknek meg is lett a következménye: sajtóperek, zaklatások, betiltással való fenyegetések. A válasz sem marad el. Az 1922. karácsonyi szám borítólapján S alakban kanyaruló tevékaraván vonul, a háttérben pálma, az előtérben pedig egy, a karavánra vonító kutya. Nem kétséges „A kutya ugat – a karaván halad” mondást kívánja megjeleníteni.

A keleti eredetű mondás ekkor már benne élt közéleti gondolkodásunkban. Első ízben Pulszky Ferenc használta 1880-ban – s szintén a sajtó szerepével kapcsolatban. Nendtwich Károly akadémikus ugyanis ezt megelőzően tanulmányt írt a korabeli sajtó „liberális szellemisége” ellen. Ez nagy vitát kavart, Pulszky ennek során idézte az akadémia nyilvánossága előtt az eredeti arab példamondatot, amely ezt követően közismertté vált.¹³ A kép teljessége érdekében egy utalás erejéig megemlítjük a szenzációra és gyors haszonra törő üzleti vállalkozások meglehetősen primitív és a ríkító figyelemfelkeltésre törő címlap-rajzait, amelyek túlnyomórészt az elrettentésre és a szenvedélyek keltette sokk-hatásra építettek.¹⁴ A zuglapokhoz és a zugújságríráshoz hasonlóan ez a téma is külön tanulmányt igényelne.¹⁵

Századunk folyóirataira téve megállapíthatjuk, hogy azok nem követték a hetilapok egy részének azt a gyakorlatát, hogy a borítólapokat is betagolják a folyamatos oldalszámozásba. Túlnyomó többségük továbbra is megtartotta borítóik önállóságát, így azok továbbra is áldozatai maradtak az évfolyamaikat bekötő „szakmunkának”. A folyóiratok borítólapjai általában leegyszerűsödtek. Egyre kevesebb rajznak adtak helyet, vagy ha alakos motívumot használtak, egyre többször alkalmaztak fényképeket. A kiadványok jelentős része így megelégedett a betűcímlapp megoldásaival. Ez a jelenség látványosan követhető végig a *Nyugat* (1908–1941) évfolyamain. Az

¹² L. VEZÉR Erzsébet előszavát: *Független Szemle 1921–1923. Kékmadár. 1923.* Repertórium. Bp. 1979. 5–9. (A PIM Bibliográfiai Füzetek. B. sorozat. 10.)

¹³ *Az akadémia a sajtó ellen.* = Budapesti Hírlap 1888. dec. 18. 4.

¹⁴ Jelenlétüket szemléletesen érzékelteti egy ellenük írott dohogás: ECHO: *Képes lapjaink czimképei.* = Magyar Szemle 1895. aug. 18. 33. sz. 1–2.

¹⁵ LAKATOS Éva: *Alhírlapírók és zugsajtó Magyarországon.* = Magyar Könyvszemle 1998. 3. sz. 233–259.

induló számot egyedül Beck Ö. Fülöp emblémája díszítette; Mikes Kelemen írás fölé görnyedő alakját jelképpé emelve. Utóbb, 1910-ben, majd 1911 második félévében piros, illetve zöld színű betűk jelentek meg a címlapon – némi girlandos, klasszikus díszítőelemek kíséretében. 1911 első félévében Falus Elek mozgalmas szecessziós díszítései vették át a szerepet, ezek azonban tizenkét szám után újra átadták helyüket a viszonylag egyszerűbb és nyugodtabb összképnek. A szerkesztők puritán igénye 1913 elejétől tovább egyszerűsített. A borítókról még Beck Ö. Fülöp emblémája is eltűnt: zsúfolt betűcímlapok kínálták a folyóiratot, s a hirdetések helyenként még a cím elé is betolakodtak. 1916 második félévétől azután ismét visszatért az embléma s a szedés összképe is levegőssé vált. Kisebb változtatással (1920) így is maradt ez 1930-ig, amikor is kialakult a folyóirat végleges és klasszikus címlapja: piros betűkkel szedett címmel s ugyancsak piros emblémával.

Nem ígértünk teljességet, ezért csak utalásként említjük vezető irodalmi organumaink betűcímlappá egyszerűsödött borítólapjait: Németh László *Tanúját* (1932–1936), a népi írók orgánumát, a *Választ* (1934–1938) vagy az urbánusok *Szép Szó* c. lapját (1936–1939). Az utóbbi tipográfiai összképe – a cím alatti és számonként változó színes csíkkal és e szín néhány vonatkozását kiemelő szedésbeli alkalmazásával (Nemes Gyula – Káldor László munkája) példája lehet a tipográfiai munka egyszerű, ám leleményes és nemzetközileg is helyt álló gyakorlatának.

A kép teljessége érdekében utalunk Kassák Lajos folyóirataira is (*A Tett* /1915–1916/, *Ma* /1916–1925/, *Dokumentum* /1926–1927/, *Munka* /1929–1939/), amelyek az avantgárd törekvések képzőművészeti vonatkozásait jelenítették meg címlapjaikon. Különösen a *Munka* induló évfolyamai kiemelkedőek, amelyeken a konstruktivista motívumok határozzák meg az összképet.¹⁶

S hogy kuriózum se maradjon ki látószögünkéből, emlékeztetünk Supka Géza *Literatúra* című lapjának 1931–1938 közötti évfolyamaira, amelyekben a kiadó külön és – gyakorlatában ez a példa nélküli – folyamatosan számozta a folyóirat borítólapjait. Ezek ugyanakkor (a címlap kivételével) érdemi szövegeket is közöltek. Így az évfolyam lezárásakor külön kellett egymás mellé rakni az arabs számokkal jegyzett „folyóirat” lapokat – és a római számokkal jelölt borítólapokat. S ha netán valaki – a hagyományos gyakorlatot követve – eldobta a borítókat, úgy használhatatlanná tette a kötetét, mert a borítólap közleményeiről is szabályos tartalomjegyzék készült; s a folyóirat tanulmányai nem egyszer a borítólapon folytatódtak.

Hogy a kifejező és ugyanakkor vonzó, – s esztétikailag is megálló – borítólapokat milyen fontosnak tartották a kiadók, annak beszédes bizonyítéka, hogy kialakításuk, minőségük érdekében nem egyszer pályázatokat is kiírtak. Adataink közül a legkorábbiak a szaklapokra vonatkoznak. 1890-ben például az *Építő Ipar* (1887–1913) című műszaki hetilap kívánta tetszetősebbé tenni címlapját. Mint minden pályázat, ez is megfogalmazta elvárásait: hogy a terv fejezze ki a lap műszaki tartalmát, s hogy egyben megfelelő arányban adjon helyet a rajz mellett a szöveges felületnek is.¹⁷ Az évszámra tekintve – nem meglepő, hogy a győztes rajz – Santhó István munkája – hemzseg a reneszánsz díszítő elemektől (szalagok, ágacskák, virágok, cimer, angyalka) és a szakma rékvizitumaitól: körző, vonalzó, oszlopfő, vakolókanál stb.¹⁸ A maradi felfogás érthető, hiszen a kiírás szerint csak a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet tagjai pályázhattak.

Valamivel mozgékonyabb látványtervhez sikerült hozzájutnia a *Magyar Kerékpáros* (1893–1897) című havilapnak. Pályázatának nyertese K. Nagy Mihály pécsi festőművész – kerékpárt

¹⁶ Formai hibája leírásunknak, hogy a *Dokumentumot* kivéve – takarékosági megfontolásokból Kassák Lajos nem alkalmazott külön borítókat. A címlapokat beillesztette a folyamatos oldal-számozásba.

¹⁷ *A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet mű- és középítése szakosztályának kis pályázata.* = *Építő Ipar* 1890. nov. 16. 46. sz. 1.

¹⁸ *Építő Ipar* 1891. jan. 14. 1. sz. 12–13.

tartó női alakot ábrázol, háttérben sportpályával. Ám rajta – mármint a női alakon is klasszikus a lepel, fején babérkoszorú.¹⁹

A *Szakácsművészet* (1922–1932) negyedszázaddal későbbi nyertese Révész Kornél, már korszerűbb eszközökkel dolgozik. Eleget tesz a pályázat kiíróinak, amikor a szakácsművészetet jelképező motívumokat tesz a középpontba (vadkacsa-fej, fácántoll stb.), s azokat viszonylag szerény, kicsit a szecesszió hatását tükröző elemekkel köríti.²⁰

Nem érdektelen pillantást vetnünk e pályázatok résztvevőire: a *Magyar Kerékpáros* pályázatára még csak 5 munka futott be, a *Szakácsművészetre* már 28-an indultak. A Lyka Károly szerkesztette *Művészet* (1902–1918) kiírására pedig már több, mint 120 volt a jelentkező. S ez érthető is. A művészi szakma pályázatán részt venni eleve rangot jelentett, s a díj összegével a kiadó a Singer és Wolfner cég nem takarékoskodott; arról nem is szólva, hogy a győztes „pompéji mélyvörös” borítéklapja országos elismertséget biztosított.²¹ A pályázat tisztes színvonalát az is jelzi, hogy a befutott grafikákból külön kiállítás nyílt a Műcsarnokban.²²

Képünk akkor válik teljessé, ha egy harmincas évekből származó pályázattal is szolgálunk. A Franklin Társulat kiadásában a művelt középosztályt megcélzó modern magazin a *Tükör* (1933–1942) pályázatáról van szó: ez a kiírás 47 pályamunkát eredményezett. A nyertes, Gábor Pál címlapfelfogása érdekes. Felhasználta a korszerű tipográfia és a konstruktivista kezdeményezések tanulságait.²³ Két színű összképében (a szín számonként változott) a tetszetős s egyben szokatlan betűformák arányos felületet biztosítottak egy-egy fotó számára (természetesen e felvételek is számonként új és új látvánnyal szolgáltak). Nem kétséges a *Tükör* közkedveltségébe nemcsak változatos tartalma, hanem borítólappjainak látványa is belezott. Ez a borító már nem csupán a lap jellegének és közleményeinek a propagálója volt. Reklámmá avaszt, amely – a harmincas években virágba boruló reklámgrafika termékeként – üzleti feladatot is vállalt, „fogyasztásra”/vásárlásra is csábított.

Csak közvetve kapcsolódik témánkhoz, ám mégsem hagyható ki az éves borítólapok, a fél- vagy egész évfolyamok bekötésére szolgáló „gyűjtők” illetve bekötési táblák kérdése. Az egyes számok borítólappjaival való rokonságuk nyilvánvaló. Ugyanúgy, mint azok valamiképpen jelképesen szólni kívánnak a folyóirat tartalmáról, jellegéről, s az összegyűjtött sorozatokat könyv alakban kívánták megőrizni. E nagyműltű nemzetközi gyakorlat magyar kezdeményezéseiről csak szórványosan állnak rendelkezésünkre adatok. Időrendben az *Urambátyám* (1886–1906) című politikai és társadalmi hetilap táblája, illetve a róla szóló híradás áll elsőként a rendelkezésünkre, praktikus, már-már dísztelen kivitelezésben.²⁴ De bekötési táblákat kínált előfizetőinek, megindulásától, 1895-től kezdve – az *Új Idők* is. Tetszetős – néhány növényi dísz és búzakalászt felhasználó külseje jelentősen megemelte a bekötött számok értékét s arra csábította rendszerető olvasóját, hogy tekintélyes sorozatokat alakítson ki kedvenc hetilapjából. A századforduló másik népszerű képes, szépirodalmi hetilapja az *Érdekes Ujság* (1913–1925) borítólappjának igényességét emelte, hogy annak megformálására is pályázatot írtak ki, s azt a jőnevű Faragó Géza nyerte el.²⁵ Hasonló módon biztatott évfolyamainak megőrzésére Megyery Ella, majd gr. Bethlen Margit szerkesztette *Ünnep* (1934–1940) című képes,

¹⁹ A „*Magyar Kerékpáros*” címrajzpályázata. = *Magyar Kerékpáros* 1895. ápr. 15. 8. sz. 91–92.

²⁰ PRÜNER Arnold: A „*Szakácsművészet*” címlappályázatának bírálata. = *Magyar Nyomdászat* 1922. febr., 2. füz. 26–27. és SZABÓ Róbert: *Eldöntött pályázatok*. = Uo. 3. füz. 41–42.

²¹ *Művészet*. = *Budapesti Hírlap* 1902. 42. sz. 10.

²² *Százhusz címkép*. = *Budapesti Hírlap* 1902. jan. 4. 4. sz. 8.

²³ *Címlap-pályázat*. = *Reklámélet* 1933. aug. 2. és „*A Tükör*” címlap-pályázat eredménye. = *Reklámélet* 1933. szept. 6.

²⁴ *Gyűjtő mappa az „Urambátyám” számaihoz*. = *Urambátyám* 1896. dec. 6. 49. sz. 586.

²⁵ *Az Érdekes Ujság bekötési táblája*. = *Pesti Tükör* 1913. szept. 24. 6.

szépirodalmi hetilap. Stilizált virágszirmokkal díszített kötetei látványos formában őrizték meg az úriszobák könyvespolcain a képes hetilap olvasmányait.²⁶

Zárópéldaként megemlítjük, hogy legelső évfolyamától kezdve a *Nyugat* is készített bekötőtáblákat előfizetői számára. Ezek egységes barna színt alkalmaztak, minden díszítés nélkül. Egyedül a kötetek gerincén látható a folyóirat aranyozott címe és Beck Ö. Fülöp Mikés-emblémája.

A borítótáblák így valóban hozzájárultak a folyóiratok évfolyamainak megőrzéséhez. De alkalmazásuk ugyanúgy együtt járt a füzetek – beszámozatlan – borítólapjainak az eldobásával, mint a bekötőtáblákkal nem szolgáló lapok, már említett könyvtári kötése. Állításunk legfrissebb visszaigazolását Stauder Mária előszavában olvashatjuk, ahol elmondja, hogy a *Vigilia* (1935–) repertóriumának összeállítása – minden igyekezete ellenére – hiányos, mert gyűjtőmunkája során egyetlen könyvtárban sem tudta kézbevenni a folyóirat borítólapos példányait. Munkájából hiányoznak így a borítókon lévő közlemények, a borítókon látható illusztrációk adatait is csak a lap tartalomjegyzéke alapján tudta felvenni.²⁷

Szemlénk távolról sem teljes. Példatárunk azonban ebben a hézagosságában is lehetővé teszi, hogy megfogalmazzuk: a periodikumok borítólapjai és táblái nemcsak a lapok pusztá rekvizitumai – megformálásuk folytán részei egyben képző- és iparművészetünk történetének; fejlődésük, alakulásuk szervesen kapcsolódik a nyomdaipar és a könyvkiadás vonulatához. Egyfajta donkihótei remény: hátha akadnak olvasóink között, akik még megtehetik, hogy mentsék, őrizzék vagy kiegészítsék a köz- és magángyűjteményekben az oly mostoha módon ránkmaradt hetilapok és folyóiratok füzeteit, évfolyamait. Művelődés- és sajtótörténetünk közérdekű tette volna.

LAKATOS ÉVA

²⁶ Az *Ünnep* bekötési táblái. = Az *Ünnep* 1936. júl. 10. 1225.

²⁷ STAUDER Mária: *Bevezető*. In: *Vigilia repertórium 1935–1984*. Bp. 1987. 384.